

Santiago Ezkerra Beltza, *Lizarrusti* (1925-2009)

Bizitza eta Lanak

I. Bere bizitzaren hiru etapak

a) 1925-1938: haurtzaroa eta Etxarriko oroitzapenak

Santiago Ezkerra Beltza 1925eko maiatzaren 6an jaio Etxarri Aranazko Xantuaren etxean (*Xantubaan* deitutakoan). Maiatzaren 7an bataiatu zuten Andre Maria parrokian eta aita ponteko izan zen Santiago bere osabaren izena jarri zioten –handik gutxira behin betiko Argentinara joan zenarena-. Silberio Ezkerra eta Leontzia Beltza ziren gurasoak eta sei seme-alaba izan zituzten: Joxe, Maritxu, Juli, Anjelita, Santiago eta Dorita. Hauetaz gain, umezurtz gelditu ziren beste bi lehengusu ere, Zefe eta Domingo Gartziaandia bere etxean bizi ziren. Baina Ezkerra Beltza anai-arrebak ere oso gazterik gelditu ziren umezurtz. Santiagok urte bat besterik ez zuenean ama hil zitzaion, hain zuzen ere, alaba gazteena jaiotzean. Handik bost bat urtera, aita ere galdu zuen zorigaiztoko istripu berezi baten ondorioz. Izan ere, egun batean, Iruñetik herrira itzultzean, trena Etxarriko geltokian gelditu gabe aitzina zihoala konturatu zenean, salto egin, trenbideko orratza buruarekin jo eta larri-larri Iruñeko ospitalera zeramatenean bidean hil zen. Harrezkeroztik, sei seme-alabak eta bi lehengusuak beste lehengusu batzuen etxeetan banatu zituzten. Santiago Jakaneko Maria izebarenera eraman zuten. Eta etxe honetan hazi eta bizi izan zen hamahiru urte arte.

Haurtzaroko zenbait oroitzapen gogoan izan zituen bere bizitza osoan, hala nola, nekazaritza lanak, umeen arteko bihurrikeriak, familiako kontuak, garai hartako bizimodu eta lanak, ehiza kontuak, herriko giroa, gerra garaiko oroimen gogorrak... eta beste hainbat pasarte. Hona “Nere bizitza” eskuizkribuan gogoratzen dituen horietako zenbait:

Nekazaritza lanak:

«Amabiren bat urte nittuela, Dorita arrebarekin larberetara joaten nintzan txerri jana biltzera (...) Neguan arbiak biltzeko egunetan, izotz eta elur egunetan, gurdi idi pare batekin, arbiak biltzera joaten nintzan. Gurdia ezponda baten ondoan jarri, arbiei elur-izotza labanarekin kendu, arbi zañak garbitu, eta gurdia bete arte aritzen nintzan, esku muturrak otzaz daldalka nittuela».

«Joraketakoan, goizeko laueta edo jeikitzen nintzan, eta nere lengusu Juan Martiñekin, aitzurra eta arrantz sarea artu, eta arbi eta erremolatxa jorrara joaten giñan. Illuntzean, ibaira itzultzen giñan arrai sarea biltzera. Sarean (“botrino”), arraiak, amurraiak, zapoz-igelak eta beste arrai mota batzuk arrapatzen genittuen».

«Erriko soroak bi zatitan berexita zeuden. Arresi batek bereixten zittuen, bargatik asi eta beeraño soro guziek. Arresi alde batera, gari, garagar, olo eta gañerako uzta indartsuenak ereiten ziran; eta beste aldean, baba, txitxio, arbi, erremolatxa, lur-sagar (“patata”), trebol, alfalfa, belar eta

gañerako uzta aulenak. Hurrengo urtean, uzta lekuz aldatzen ziran, lurrak atsedean artu zezaten».

Behizain eta txerrizain:

«Beste egun batzutan, zaku batean artu bazkaria, eta egun guzira beaiak zaintzera joaten giñan. Batzuetan, Arizalkora, Bakaiku aldera».

«Txerriak, Konzezio baseliza ondoko bargan izaten genittuen. Neguan, belaunetaraño elurrarekin, zakutxo bat arto pikorrarekin joaten nintzan Konzezio gora txerri billan. Beren zotoletan biltzen nittuen, eta bazkatzera ematen nien (...) Txerriak il baño len, menditik etxera jexten genittuen gizontzeko».

Artazuriketa:

«Urrillen soruetako artuek biltzen die. Gurdiyek bete, eta etxiaatzen die. Soruen, lastuek txutik uzten die. Artabuubek kendu, eta gurdiyen sartzen die etxiaa iaamateko. Lastue etxien gordetzen giñuben aberiei jatiaa emateko. Arta koxkorak lurpiala botatzen genittuben ongarritaako (...)

Bein etxien, ganbaan, pilla batzuten, jartzen die gaubien txuitzeko. Ganbaan, artuen aurien, lurrien jartzen giñen, eta kontu kontari joeten giñen artatxuketan. Biyertien, bat sukeldien yooten zan gaztañek danboliñen sartzen genittuben, gaztain bakoitzaai koxkaat ein ondorien, erretzeko. Txerriyok yooteko uraitzen dien su geñen yooten zien kate batzutatik zintzilikatzen zan danboliñe, eta alde batiaa eta bestiaa muittuz, txipli-txapla, pun! gazteinek ein artio uraitzen zien, gioo ogiye eta arduekin jateko (...)

Biyertien, bestiek ganbaan yooten giñen artatxuketan. Arta buubei bizerrak kentzen genizkien, eta iru orri bakarrik uzten genizkiyon, gioo arta buu bat bestien orriyekin lotuta, arta porkak eitteko. Gioo arto porkak txintxilika jartzen zien etxe zeruko egurren iltze batzutatik gordetzeko. Arto guziyek txintzilikatu ondorien, jexten giñen guziyok sukeldiaa, eta arduekin eta ogiyaakin gazteñek jaten genittuben. Zeñen ongi pasatzen genittuben egun aik...!».

Abere saldoen ohitura:

«Guai direla irurogei urte artio behintzat izan zan oiture au Etxarrin. Egunioo-egunioo, erriko abelzain batek, goizeko bedratziyok aldiaa, turrube jotzen zeen erriko karrika guzietan, eta bakoitzeko biztanliek, turrube aitzen zebienien, beren biorrak, beyek oo auntek erriko plazaa (enparantzaa) atiatzen zittubien abelzaiñok basuaa yaamateko, egun guziaako bazkatziaa. Danbolin txuloti Epeeye aldiaa, oo Artasoo aldiaa, oo Boordazelei, oo Bordaburu aldiaa iaamateko (...)

Abelzaiñak, bizkerreti txintzilika zakan zorruaatien egun guziako bazkaaye artzen zeen eta abere guziyok bildu ondorien, beis, abere guziyok bilduta, etxiaa ekartzen zittuben. Bein erriyen, turrube jotzen zeen abixetzeko aberiek an zeela, eta jendie plazaa atiatzen zan bakoitzek bee ganaduek biltziaa etxiaa iaamateko».

Meza laguntzaile izan zeneko oroitzapenak:

«Amar urte edo neuzkanean, meza lagun izan nintzan. Erriko sakristan Lino Mendiolarekin elizako ezkillak jotzen nittuen; nik bi ezkil txiki eta sakristanak bi ezkil aundi. Jai aundienetan jotzen zan. Ez dakit oraindikan joko duten. Oso politta zan. Orrelako ezkil joera penagarria da galtzea».

«Don Braulio Aguinaga Etxarriko Bikarioaren ordeko ("coadjutor") apez bat zan. Eskuin eskuko erdiko beatza mozturik zeukan (buxtelo zan). Kristau ikasbidean edo mezakoan edo itz egiten bagenuen edo nastutzen bagenuen,

beatz motzarekin kopetan jotzen ginduzten. Sakelan, beti goxo batzuk ("caramelo, almendras") izaten zittuen, karrikan mutikoei (aurrei) emateko. Bañan goxoak eman baño len, eskuan musu eman bear genion; bestelakotan, etzizun goxorik ematen».

«Errian norbait iltzen zanean, elizkizunetan oittura berexi bat zan. Il zana erriko dirudunen bat bazan, iru apezen arte ematen zuten meza, organoarekin, abeslariekin, meza nagusiena ematen zan. Illa erriko kaxkarren bat edo beartsuen bat bazan, berriz, apez bateko meza, abeslari eta organo gabe, ematen zan. Besteen meza garestiago zan (...) Erresposokoan, elizako erdi aldean, gizeki eta emakumeen artean, apezak erresponso bat errezatzen zuen. Erritar bakoitzak, meza mutillek esku artean zeukaten zaku txuri batean, ogi opil bana botatzen zuten. Erresponso ondorean, meza mutillek ogi zakua sakristaura eramaten zuten, meza bitartean, meza mutillek sakristaura sartzen giñan. Ogi goxoenak berexten genittuen, eta mezarako ardo goxo pixka batekin, ogirik goxoenak jaten genittuen. Meza bukatu ondorean, ogi zaku ura apaizaren etxera eramaten genuen».

Ume garaiko jostaketak:

«Orma txoriak arrapatzeko, etxetako orma zuloetatik gora igotzen giñan, txulo aietan arkitzen ziran txoriak arrapatzen. Igotzea erraza xamarra zan, bañan jexteko... ai, ene! aiek bildurak eta otzikarak».

«Neguan, elurra belaunetaraño genuela, eta telletuetatik izotz ziriak zinzilikatzen ziranean, zepoekin, txoriek arrapatzera joaten giñan. Zepoak, elur gañean bei kaka batekin estalita, zepo erdiko orratzan arto pikor bat jarri, eta bei kaka tartean pikorra bakarrik ikusten zan. Txoriek, arto pikorra ikustean, artoa ozkatzen zuten eta, pikorra jatean, zepoa ixten zan txoria lepotik arrapatuz».

«Udan, gari bilketak egin ondorean, soroetan gari izpiak gelditzen ziran. Errian oittura zan abereak, abelzain batekin, egun guzirako, abereak zaintzera abereak soroetan gari izpiak bazkatzen zeuden bitartean. Zakutxo batean eramaten genuen bazkaria, eta abereak bazkatzen zeuden bitartean, mutiko pilla batzuk biltzen giñan akittu jokuan jolasten. Akittu jokua laban batekin egiten zan. Galtzen zuenak, besteen urrungo abereak ekarrarazi bear zittuen».

«Udan, beroaren berotasuna epeltzeko, ibaira joaten giñan igerikara. Ibaian, mutiko aundiagokoen artean igerikatzen genuen. Alako egun batean, aundiagoko mutiko batek ibai ondoko erreka batera bultzatu zidan. Ez nekien igerikan. Gora eta beera nebillen uretan, ittotzeko eran, ura txurrut! eta txurrut! edanez. Ni baño zarragoko mutiko bat ibaitik atera zan, eta era artan nengola ikustean, erreka uretatik atera ninduen. Jazteko soñekoak estali zizkidaten (...)

Beste egun batean, errotarako (Auzmendi errotarako) erreka batean, mutiko sail bat igerikan geunden. Aietako mutiko bat (etzekien igerikan) ittotzeko zorian zegoen uretan, gora eta beera... Azkenean, al zuen bezela, erreka ertzerantz eldu zan, eta zuma bateri arrapatuz, nekez, errekatik atera zan. Erreka ertzean arkitzen ziran beste mutikoek, ikustean mutikoa uretatik atera zala, esan zioten:

– Gracias a Dios, te has salvado...

Eta uretatik atera zan mutikoak erantzun zioeten:

– Si, gracias al zumeriko; que las intenciones de Dios bien jodidas estaban».

Mutikoen arteko bihurrikeriak:

«Egun guzian, aspertzeko epea genuen. Nola kendu asperkeria? Erkideko kaleko Anttonioren Esteban eta ni Bakaiku aldeko bide-berrian biltzen giñan. Estebanen etxean artzaiak ziran. Lepotik txintxilikatzen zitzaizkion joaletxo batzuk zittuen artzai txakurtxo bat zeukan. Beiak basoan bazkatzen zeuden bitartean, gu bide berrian etzanda. Bide berriko alde batetik bestera, arantzazko esi batzuk jartzen genittuen, eta berebillariak, berebillak (kotxeak) geldiarazi eta esiak kendu bearra zuten. Gu, bitartean, baso sasipetan izkutatzen giñan. Bañan Estebanen txakurra beti gure atzetik zebillen. Guk izutzen genuen eta berriz txakurra guregana. Bildur giñan berebil jabeak arrapatuko ginduzten».

«Egun batean, nere lagun batzuk esan zidaten ia joan nai nuen Mariñelarenerreira jolasera. Nik esan nien ezetz. Mutikoak, gudarien su-izkilluzko bala batzuk ostu zittuzten eta erreira joan ziran jolasera. An zeukaten sua piztutzeko makina batean sartu zittuzten bala aiek, eta zerrauts artera joaten ziran balak. Berotasun arekin zerrautsa sutzen asi zan, eta gau erdian, erre osoa sutan kixkaldu zan. Mariñelarenak mutiko aiei Iruñeko epaitegira eraman zittuzten, eta giltzapean sartu zittuzten. Egun aietan, ni Altsasuko Kaputxinoetara joan nintzen lekaide ikasketak egitera».

Ehiza kontuak:

«Urrillan usoak Errusiatik egoaldera jexten dira. Etxarriko Arrigorriagako bargin, uso eiztariak, lurpeko etxetxo batean estaltzen ziran usoak arrapatzeko. Etxetxo inguruko aritzetan, zuaitz adarrei lotuta, usoa jartzen zuten begiek estalita. Usoa, anketatik lokarri batekin etxetxoetara eltzen zan. Eiztariak erne zeuden noiz igarotzen ziran usoak. Orduan, lokarria mugiarazten zuten, eta zuaitzeko uso itxua egaka asten zan. Zeruko usoek, zuaitzeko usoa mugitzen zala ikustean, goitik beera, egak bilduta, buruz jexten ziran, eta ordu artantxe, akeita eta joku artean igarotzen zuten denbora. Orduan, eiztariak pin! pan! pun! usoak iltzen zittuzten (...) Maiatzan, berriz, Errusiako izotz-elur urtuetara igotzen dira. Ezkurra usoen jakia da. Garai ortan, ezkurra, elurpean, egosturik dago, eta goxoago da usoendako. Usoek, bada, ezkur egostuetara igotzen dira».

Txerri hiltzea:

«Ilbeltzan edo iltzen ziran txerriak. Txerriak iltzeko egunerako urdilizalearekin itz egiten zan, albeiteruak aztertzen zuen txerria gaitzen bat ba ote zeukan (trikina edo), eta esandako egunean, txerria iltzea erabakitzen zan. Egun artan, aurrek ez genuen ikastetxerik. Etxe atean prest zeuden urdilizalea, iru edo lau gizon, eta emakume bat bere pertzarekin txerri odola pertzan biltzeko. Urdilizaleak, ao zorrotzkozko ertza bat bere aztalari lotzen zuen, eta lau lagun artean, mai baten gañean etzantzen zuten txerria. Urdilizaleak burdin zorrotza (laban zorrotza) txerri lepoan sartzen zuen (bitartean, txerria, kirriskak), eta laban zorrotz bat txerri leporaño (biotzeraño) sartzen zion. Lau lagun artean, txerria mai gañean eusten zuten, eta lepo zauritutik, odola borborka, andreak zeukan pertzean erortzen zan. Andrea, bere eskuekin, buelta eta buelta, nasi eta nasi odola, idortu etzedin (...)

Bein txerria illik, ondoan egindako su gar batzuetan kixkaltzen zan txerria, illak erretzeko. Tella puska batekin, arramaskaka, garbitzen zan txerria ur beroan, eta ondorean, labanarekin, goitik beera ebakitzen zan txerria, garbitzeko. Gorputz zatiak berexten ziran bakoitza bere alde. Txerria puskatu ondorean, gibela puska bat, kostilla puska bat eta abar, apezari, sendagillari, erakusleari, puska bana opariz eramaten genien (...)

Emakumeek bazeukaten neiko lan sukaldean urdai azpikoak piper antzean gatzarekin biltzen eta estekiak egiten. Txerri odolarekin zopa goxo bat

egiten zuten, eta lan guziak bukatu ondorean, mai inguruan guziak bildurik, gosaria egiten genuen zoparekin eta aragi puskak erreta. Urdai azpikoak apaindu ondorean, eta tripekiak egin ondorean, (lukainkak, txistorrak eta abar), denak ganbarako edo sukaldeko zerutik, iltze batzuetatik zinzilika jartzen ziran idortzeko».

Garai hartako ohiturak eta bizimodua:

«Jakaneko etxean esnezko bei batzuk genittuen eta laurogei zentimotan, esne asko eramaten genittuen etxeetara, esne jetxi berria, oraindikan bero-bero. Esneak, egosi ondorean, apar lodi bat egiten zuen. Apar ori, ogi tartean, gozamenarekin, jaten genuen».

«Garai aietan, erriko biztanleak, bakoitzaren etxe atean, ogiaren edo esnearen diru ordaintza uzten zuten okiña edo esne saltzalea etorri baño len. Okiñak eta esne saltzaleak, zenbat diru, hainbeste esne edo ogi uzten zuten. Beste garai batzuk ziran aiek. Gaur egun ez leike oitura ori gorde. Edozeñek diru ori ostu lezaken».

«Garai artan, Etxarrin, iru berebil bakarrik zira, sendagillearena, Antonino Imazena eta albaiteroarenak. Gaur, karrika guziek berebilez beterik daude».

Gerra garaiko oroitzapen zirraragarriak:

«Españako guda denboran (1936-1939), Francoren gudariak Etxarriko zazpi gizon gaxo giltzapetu zittuzten. Nik beraiekin, giltzapeko leioetatik, itz egiten nuen, eta dendatik errekiña eramaten nien. Alako egun batean, izketan esaten zidaten: Gizajoa... I ongi ago or. Gu emen ilko gaittuk. Eta ala gertatu ere. Gau batean, kamioi batean sartu eta Urbasara eramán zittuzten. An, leze baten ertzean, begiek estalita, su-izkilluz, lezera bota zittuzten. Eta gizonak, oraindikan bizirik eta garraxika zeuden. Gudariak, arri kozkorrak artu eta goitik behera bota zizkien. Bada ori baño basati aundiagorik? Ori egiten zuten "Santa Cruzadaren" izenean. Esku batean gurutzeta eta beste eskuan su-izkillua zutela... Ildako oiek euskal abertzaleak ziran».

«Urte aietan Benedikto Barandalla zan erriko alkatea, erreketen kapitana. Errian bizi zan ere alkatearen anai bat, Paskual Barandalla. Alkateak, Paskual Iruñeko kaputxinoen baratzean estali zuen, baratziari bezela. Erriko bizergile ere, errepublikanoa zalakoz, Berroetako bide berri bazterrean, ilda, utzi zuten, txakurrek aztalak jaten».

«Francoren guda urtetan, Francotarrak Bilbao artu zutenean, erri guzia barna agerraldi bat egin zan. Agerraldi ortan arkitzen zan ere Kaleko Anttonioren Esteban, Juxto Artiedaren etxe aurrean, Mamaiuren etxe aurrean geundela, su-izkillu batek Juxto Artiedaren etxeko telletuan jo zuen, eta agerraldilarien gañera erori zan. Kaleko Anttonioren Estebanek, bildurrarekin, bi eskuek aurpegi aurrean jarri zittuen arpegia estaltzeko asmoetan. Zoritxarrez, su-ziria eskuetan lertu zitzaion, eta begi bat eta eskuko iru beatz galdu zittuen».

b) 1938-1961: Kaputxinoetan egindako ibilbidea

Hamahiru urte zituelarik, 1938an, Altsasuko kaputxinoen ikastetxera fraide ikasketak egitera joan zen. Hango komentuan egin zituen bost lehenbiziko urteak, etxera joan gabe, ez eta oporretan ere, salbu "gose urte" deitutako 1941eko udan. Ongi gogoratzen zuen Santiagok gose urte hura. Komentuan bazkaltzeko patata purea eman ohi zieten, baina urte

hartan patatak izoztu zirenez gero, purea ospindu antza gelditzen omen zen eta, jakina, bigarren koilarakada sartzerako eztarrian trabatua gelditzen zitzairen ematen ziren azkuragatik, eta plater guztiak mukururaino beteak bueltan sukaldara. Ondotik, sardinak. Hauek bai jan, baita hezurak ere, sardexkarekin xehatu eta barrura. Oraingoan plater guztiak garbi eta dirdiratsu sukaldara. Halakoa omen zen pasatzen zuten gosea, non ikasleek elkarren artean ogi puskak liburuekin trukatzeko zituzten. Altsasu inguruko zelaiak, maldak eta mendixkak izaten ziren arratsaldeetako pasealeku arruntak eta zenbaitetan paseo luzeagoak egiten zituzten Urbasaraino. Gose urte haiek gogoraziz zioen, ibilaldi horietan arbi soroetatik pasatzen zirenean, ikasle batzuk fraide zaindariairengandik atzerago gelditzen saiatzen zirela, hark ikusi gabe arbi batzuk hartu eta jateko. Urri aldera egiten zituzten ateraldietan ere ikusten zituzten hur guztiak harrapatzen omen zituztela.

Altsasuko bost urte haietan Humanitate ikasketak amaituta, 1943an Hondarribiko komentura joan zen Filosofiako bi lehenbiziko ikasturteak egitera. Bigarren Mundu Gerra urteak ziren eta betiko gelditu zitzaizkion gogoan han ikusitako zenbait irudi, besteak beste, gudari alemanak Hendaiako itsas ertzeko malkorrak lehertzen, gotorleku txikiak edo *fortinak* eraikitzen eta, gerra galduaren amaieran, hezur eta azal zeuden gudari haiek, errendituak eta apalki, muga pasatuta, bere burua Espainiako poliziaren eskuetan jartzen. Hurrengo urtean Zangozan egon zen nobiziadua egiten. Handik Lizarrara joan zen Filosofia amaitzeko falta zitzaion hirugarren ikasturtea eta Teologiako bi lehenbizikoak ikastera. Teologiako azkeneko biak Iruñean burutu zituen. Azkenik, 1950eko abenduaren 17an apaiztu zen.

Apaiztu ondotik, lehenbiziko ikasturtean Lizarran egon zen, kaputxinoek ohi zuten bezala, pastoralerako eta predikuetarako prestaketa berezia egiten. Hasieratik argi agertu zion Probintzialari sermoiak euskaraz egiteko lortu nahi zuen prestakuntza¹. Hain zuzen ere, zeregin hauetan aritu zen bereziki kaputxino gisa egin zuen ibilbidean. 1951 eta 1954 bitartean, Zangozan, Iruñean eta Altsasun aritu zen. 1954tik 1957ra Iruñean. Hemen, aipatutako lan horiez gain, buru-belarri ikusten dugu *Zeruko Argia* aldizkariaren antolaketa lanetan eta garai honetakoak dira ezagutzen ditugun bere lehenbiziko idatziak. Hurrengo hiru urteak, 1957-1960, Lekarozen egin zituen eta, azkenik, 1960an Zangozara igorri zuten eta han zegoela, 1961eko ekainaren 13an kaputxinoen ordenatik atera zen.

Esan bezala, Iruñean egon zenean parte-hartze zuzena izan zuen kaputxinoek 1954an berrabiarazi eta kaleratu zuten *Zeruko Argia* aldizkarian eta artikulua franko idazteaz gain, antolaketa lanetan aritu zen 1957ko uztaila arte. Zenbait zenbakitan, aldizkariaren beraren iragarki

¹ Horrela zioen 1951-06-26an Probintzialari idatzi zion gutun batean: «Le expongo un deseo mío cuya utilidad más o menos práctica la apreciará su Reverencia. Desearía arreglarme la voz con el P. Francisco de Lazcano, al mismo tiempo que me perfeccionaba en el vascuence».

orrian hau irakurtzen ahal da: Director redactor: P. Bonifacio de Beizama; Director artístico: P. Aurelio de Echarri-Aranaz.

Kaputxinoen Aldizkari Ofizialak 1955eko alearen 8. orrian ere aipamen hau dator:

«La ardua tarea de dirección y administración ha corrido a cargo de Victor de Urbiola y Aurelio de Echarri Aranaz».

Eta 1957ko abuztu-iraileko 42. zenbakidun *Zeruko Argian* hau ageri da:

«Orain arte, emen Zeruko Argian zintzo, zintzo, beti lan da lan ari izan dan Etxarri-Aranazko Aurelio Aba Lekarozko konbenturako autatua izan da ta ara joana da».

Jakina den bezala, *Zeruko Argia* Aita Kaputxinoek 1919ko urtarrilean sortutako aldizkaria zen eta fraide hauek Iruñean zuten inprimategian egiten zen, hots, Iruñean Kaputxinoek zeukaten "Neketako Ama-Birjiñaren Irakorlan". Espainiako gerra zibila iristearekin batera argitalpena geldiarazi zuten. Hortaz, hemezortzi urtez argitara eman ondotik beste hemezortzi urte pasatu ziren, 1954. urtean berriz kaleratu zuten arte.

Epe berri honen lehenbiziko zenbakitik hasita, aldizkariaren "Kristau-ikasbidea" atala Santiago Ezkerraren ardurapekoa izan zen. Sail horretako artikuluak dira, gure ustez, euskaraz idatzi zituen lehenbiziko lanak, bere idazkietan gehien erabili zuen "Lizarrusti" izengoitiarekin sinatuak. Aldizkari bereko beste atal batzuetan ere idazten zuen, ipuinen atalean batik bat, "Aitona" izengoitia erabiliz. Ageria da umeak euskaraz irakurtzera motibatzeke izan zuen interesa. Horren lekuko dira Norbert Tauer jaunari Pragara idazten zizkion gutunetan bai *Zeruko Argian* bai *Umeen-Deyan*, *Xabiartxo* eta *Junipero* TBOetan argitaratzeko behin eta berriz eskatzen zizkion ipuinak.

Zeruko Argian urte hauetan egin zuen lanak izan zuen nonbait bere oiartzuna eta errekonozimendua euskararen munduan. Izan ere, 1957ko uztailaren 26an euskaltzain urgazle izendatu zuten eta urte horretako irailaren 26ko datarekin Akademiaren izenean Ignazio Maria Etxaide euskaltzainburuak eta Nazario Oleaga zadorlariak (idazkariak) sinatutako urgazle diplomak horrela dio: «Euskaltzaindiak aita Aurelio Etxarri Aranazkoa euskararen alde orain arte egin dituen lanen esker-erakutsiz eta gerokoen bizgarri, euskaltzain urgazle izendatu du»².

Lekarozen pastoral lanetan aritu zen gehienbat, ez baitzuten hango ikastetxeko irakasle izateko igorri. Hala ere, eskola ordutik kanpo aritu zen bai euskara, bai gaztelania ematen:

«Nik ikastetxe ontako batzuei euskerazko ikaskaiak ematen dizkiet. Badira ere euskeraz ikasi nai duten asko, baina nik bakarrik ezin guztientzat. Nik uste badatorrela guretzat argia. Euskera piztu eta bizkortuko da»³.

² Izendapena fraile egitean hartu zuen Aurelio Etxarri Aranazkoa ordezkio izenarekin erregistratu zenez gero, eta, iduri duenez, Akademiara bere sekularizazioaren berri inork gaztigatu ez zuenez gero, Euskaltzaindian orain dela urte gutxi arte ez da jakin izan aita Aurelio hura, 1961az geroztik Santiago Ezkerra Beltza zela.

³ N. Tauer-i, 1957-12-20ko gutunean.

«Lekarotzen (...) Alduideko Nano eta Mitxel Arizpe anaiei erdera erakusten nien»⁴.

Lekarozen egon zen hiru urteetan izandako adiskideen artean Elizondoko Mariano Izeta erlojugile eta euskaltzalea eta Alduden arrain-haztegia zuen Arizpe familia aipatzen ditu. Mendi ibilaldietan askotan hurbiltzen zen Aldudera, besteak beste, Lekarozen familia horretako Nano eta Mitxek Arizpe anaiei gaztelera irakasten aritu zelako. Eta, zioenez, mugara iristean poliziei zahatetik ardo trago bat eskainiz gero, pasatzeko arazorik ez. Lekarozen egon zeneko kontrabandoaren mundua ere aipatzen du. Berak dioenez, Baztanaldeko jendeak kontrabandoa egitea odolean daraman zera da eta, zenbait pasadizoren artean, kontatzen du Lekarozera ikastera joaten ziren kontrabandisten mutikoen fitxetan aiten ogibidearen galderaren erantzuna "industrial" izan ohi zela. Gai honen inguruko entzun edota ezagututako istorioak kontatzen ditu, besteak beste, kontrabandoa pasatzean erabiltzen ziren "kontraseñak" etab. Dena dela, informazio iturri txarra ez zuen, bere adiskidetzat jotzen baitzuen Dantxarinean bizi zen Daniel Castro kontrabandista aipatua, Fidel Castroren lehengusua zena. Aduanako poliziez ari ziren behin batean, honela esan omen zion Daniel Castrok:

«Etzaidatela ezer esan. Bestela, emen gertatu diran gauz zikin askoren berri agertuko dut»⁵.

Garai hartan kontrabandoak Baztanen zuen eragina azpimarratzeko hau dio:

«Egunez, Baztango errietan ez da kasi jenderik ikusten soro lanetan. Elizondon diru-etxe asko dira. Diru asko mugitzen da erri aietan. 1955 urte aldean atera ziran Gordini berebillak. Baztango hamalau errietarako laurogei kotxe Gordini erosi zittuzten. Nundik hainbeste diru? Kontrabandotik»⁶.

1960an Zangozara igorri zutenean komentuko untxien zaindari lana eman zioten, berrehun bat omen zituen, eta bere ardurapeko untxi haragiarekin maiz samar hornitu behar izaten zuen sukaldea, bai ongi hornitu ere. Komentuko lanaz gain, inguruko herrietara ere aitorpenak egitera, meza eta hitzaldiak ematera joaten zen nonbait. Eskualde hartako herrietara bizikletan joaten ziren eta oso gogoan izaten zuen, galtzerdirik gabe eta sandalia hutsetan ibiltzen zirenez gero, negu gorrian pasatzen zuen hotza.

Zangozan zela, 1961ean, kaputxino izateari uko egin eta ekainaren 13an ordenatik atera zen. Pentsatzekoa da erabaki hori ez zela bat-batekoa izan eta, segur aski, Lekarozen zegoela eskatu izanen zuela sekularizazioa eta, horregatik, igorri izanen zutela Zangozara eta komentuan apez lanarekin zerikusirik ez zuen arduretan jarri zutela Erromatik baimena iritsi zen arte⁷. Ordena uztera zerk bultzatu zuen ez badakigu ere, urte batzuk

⁴ "Nere bizitza" eskuizkribuak.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Kaputxinoen Aldizkari Ofizialeko ("Boletín Oficial de los PP. Capuchinos") 1961. urteko 147. orrialdean horrela dator: «Baja en el personal. Canonicis monitionibus sine emendatione peractis, superiores provinciales coacti sunt dimissionem ab ordine petere R. P. Aurelii Ab Echarri-Aranaz, qui, decreto Sanctae Sedis diei 7 Junii

geroago *Príncipe de Viana* aldizkarian idatzi zuen "Apaizgaiak" artikuluan argi adierazten du bere desadostasuna mutikotan apaizgaitegian sartu eta apaiz egiteko sistema edo prozesuarekin, sistema horren aldaketaren beharraz mintzo baita.

c) 1961-2009: Madrilen

Komentutik aterata, hasiera batean Bilbon egon zen hilabeteren bat edo, baina berehala Madrileko bidea hartu zuen. Berak ongi gogoratzen zuen bezala, hiri honetara uztailaren 25ean –Santiago egunean, hain zuzen– iritsi eta, bere santuaren eguna ospatzeko egin zuen bazkaria, Cibeles plazako ostatu batean juxtu-juxtu erosi ahal izan zuen txistor otarteko bat. Hasiera hartan, zail egin zitzaion lan finko bat aurkitzea. Urte pare batez, Madrileko auzoetan eta inguruko herrietan josteko makinak, etxeko zenbait tresneria, bitxiak eta abar etxez etxe saltzen ibili zen. Bi urte horien buruan, Iruñeko Lorente jaunak Madrilen zuen "Ediciones Castilla" inprimategian proba-zuzentzaile lana egiteko hartu zuten eta handik bizpahiru urtera lan hori bera egiten segitu zuen Ribadenegra izeneko inprimategian, jubilatatu zen arte. 900 langile inguruko inprimategi honetan argitaratzen ziren, besteak beste, *Semana*, *Hola*, *As* aldizkariak, Telefonikaren gidak, etab.

Esan bezala, Santiago Ezkerra Madrilera 1961ean joan zen. Han ezagutu zuen Almaden (Ciudad Real) hiriko Txaro Fernández andrearekin ezkondu eta lau seme-alaba izan zituen: Begoña, Santiago, Ana Mari eta Arantza.

Lanbidea, etxea eta hazitako familia Madrilen zituenez gero, hiri honetan bizi izan zen 2009ko martxoaren 22an zendu zen arte. Hala ere, oroitzapenez eta sentimenduz ez zen inoiz Euskal Herritik eta Etxarri bere sorterritik aldendu *Lizarrusti* idazlea. Inguru hori eta Aralar eta Beriaín mendilerroa, batik bat, beti izan zituen begi aurrean. Horren seinale ezin argiagoak dira gero liburu honetako zenbait idazki eta, bereziki, hiltzen zenean Etxarriko hilerrian hilobira zezaten bere familiari idatzia utzi zion agindua.

II. Euskaltzalea eta idazlea

a) Euskaltzalea

Santiago Ezkerra oso euskaltzalea zela huts egiteko batere beldurrik gabe esan daiteke. Hala erakutsi zuen apaiztu eta berehala Probintzialari idatzitako gutun hartan euskaraz trebatu nahi zuela adierazi zionean, hala egiaztatzen du *Zeruko Argia* aldizkarian izan zuen ardura sutsuak. Eta ezin argiago adierazten du aldizkari horretan berean, jadanik Lekarozera joana

anni 1961 (Prot. N. 58/55), ad satatum laicalem reductus est, sublatis omnibus oneribus ex professione religiosa et ex sacris ordinibus exortis, exceptu coelibatu». Aldizkariaren aurkibidean modu gogorrean adierazten du sekularizazioaren baimena, honela hain zuzen: «Aurelio de Echarri-Aranaz, degradación, p. 147».

zenean, *Lazkoz* izenordearekin (eta ez ohi zuen *Lizarrusti*-rekin) idatzi zituen "Euskararen alde" izenburuko bi artikuluetan. Honela dio:

«Jaungoikoa animetan sartzeko bidea izkuntza da. Jaungoikoak bakoitzari bere izkuntzan itz egin nai dio, esan nai diona obeki ulertu dezan (...) Zer ulertu dezakete berena ez dan izkeran?»⁸

«Euskera gordetzeko euskaldun bakoitzaren alegiña bear da. Bakoitzak bere inguruan euskeraren alde lan egin bear du. Baño batez ere, etxean amak, elizan apezak eta ikastetxean (eskolan) irakasleak. Oiek nai izan ezkeraz, euskera indartu leike. Negargarria da etxe askotan gerta dana. Gurasoak euskera besterik ez dakite, eta umetxoak itz bat ere ez euskeraz (...) Elizkizunetan apeza jatorrizko izkera erabiltzera bearturik dago. Bakoitzari bere izkuntzan itz egin bear zaio eta euskaldunei euskeraz. Eta erderazko itzen bat edo beste dakitelakoz, apezak erderaz egiten baditu eliz-itzaldi, bederatzi-urren eta kristau-ikasbidearen azalpenak, kristau oiek mamia galdu eta azala besterik ez dute gordeko, ezpaitdute ondo ulertzen esaten zitzaiena (...) Bere kristauei erderazko izkuntzan itz egin eta erakusten dien apezak ez dira bizi beren kristautenzako (...) Au egiten ez duen apeza alperrik dago dagon errian»⁹.

Ordena utzi ondoren argiago eta sutsuago mintzo da gai honetaz utzi dizkigun idazki ugaritan. Hona hemen zenbait pasarte:

«Abertzalea naiz, eta nere bizitzan, nere egintzetan, orrela agertzen naiz. Euskaldun jaio nintzan, euskalduntzat bizi naiz eta euskaldun iltzeko asmoa dut. Euskal-odola daramat odol-zañetan, eta odol oneri esker daukat daukaten bizitza. Euskaldunak ziran nere aurrenekoak eta euskaldunak nai nituzke izatea nere ondorengoak, nere seme-alabak eta nere umeen umeak (...) Orregatik nere biotzak, nere begiek euskal edozein gauzetara naramate. Naiz Euskalerritik urrun bizi, biotzarekin Euskalerrian bizi naiz; nere umiekin euskeraz bakarrik mintzatzen naiz; nere etxean euskal usaia usaitzen da (ikurriñ, edergaillu, eta abar); berebillean noala Euskalerriko berebilen batekin topos egiten badut, poztutzen naiz eta pii...!, pii...! ezaugarri ematen diot aberritarrari»¹⁰.

«Emen da, nere ustez, euskaldun askoren uts eta okerra: etxean eta lagunekin bere izkuntzan ez egitea. Edonun eta edozeñekin euskeraz itz egin bear genduke. Dakigun euskeran: bai bizkaieraz, bai giputzeraz, bai naparraz, edota bai prantzieraz. Guztiok bat gera. Ez lotsatu euskera traketsean besterik itz egiten ez badakigu ere... Beintzat itz egin, eta erakutsi gure umiei. Eta gero aberastu gure izkuntza. Ama magalean bizi dan aurak ez du etsitzen an ikasitako itzekin. Geiago ikasi nai du, bere izkera aberastu eta zabaldu nai du. Eta arrazoia dauka. Eta nolaz aberastu eta ugaritu dezakegu gure euskera? IRAKURRIZ. Irakurri egunero zerbait; irakurri astero GOIZ-ARGI. Liburuetan dago jakintza. Beti itzen bat edo beste ikasiko duzu liburuetan»¹¹.

«Ni lotsatu egingo nintzake, esango banu, euskalduna naizela, euskera jakin gabe. Zer? Euskalerrian jaioa naizelakoz? Euskal abizenak dauzkadalakoz? Euskal abizenak izan dezazket, euskal odola ere izan dezaket nere gorputz-

⁸ *Zeruko Argia*, "Euskararen alde I" (1958).

⁹ *Zeruko Argia*, "Euskararen alde II" (1958).

¹⁰ *Goiz Argi*, "Abertzale naiz" (1980).

¹¹ *Goiz Argi*, "Euskera aberastu" (1980).

zañetan; bañan euskeraz ez badakit, nere ustez beintzat, ez nintzake euskal osoa izango, euskal sustrai bearrenezko bat falta zaidalakoz»¹².

b) Idazlea

Abertzaletasunak euskaraz idaztera bulkatu zuen eta bere buruarekin hartutako konpromiso hau, berak aitortzen duen bezala, azken muturreraino eraman zuen. Izan ere, beti euskaraz idazteaz gain, idazteak bizia ematen diola baitio. Hona zer dioen:

«Oso atsegiña zait idaztea. Gogamen geldi eziña naiz. Sakelan beti idazkia eta papera (ingia) daramazkit, karriketan, nere eguneroko ibilladietan, oatzean nagonean, eta nun-nai, gogamen bat edo ikusten edo entzuten duten zerbait, ez aztutzeko, paperan jartzen det. Urrutikuskiñan edo egunkarietan jakingarrien bat irakurtzen badet, gertu dauzkat idazkia eta papera berria artzeko. Idazteak bizkortzen nau, bizitza ematen dit. Erraza da idaztea. Gogaltzen dana idatzi bear da. Gero, zerbait urratu eta zuzendu bear bada, bada denbora zuzentzeko. Nik beti euskeraz gogamentzen det. Gu ez gera "esponja" bezela izan bear. "Esponjak", biltzen duen guzia beretako bakarrik gordetzen du. Berekoia da. Guk ez giñake gerekoiak izan bear. Dakiguna besteendako izan bear litzake. Guk, gure aurrenekoei eskerrak, dakigu dakiguna. Aiengandik izan ez balitz, gu ere ezjakiñak izango giñake. Ez gera gerekoiak izan bear. Edozein leku eta ordu egokiak dira idazteko»¹³.

Artikulu bilduman ere ugari dira idaztearen aldeko pasarteak. Hona, adibide gisa, horietako pare bat:

«Eta abertzalea naizelako alegintzen naiz, al dan eran, idazkiaren bitartez, euskera eta euskal gaiak gorde, sendota eta zabaltzen... Badakit ez naizala idazlari iaioa, badirala ni baño obeki euskeraz itz egin eta idatzi dezaketena, bañan bakoitzak al dezakena egin ezgeroz, bere gogo ona agertu ezgeroz, uts guztiak barkatzen zaizkio. Eta guzti au gutxi dalako ustean, geiago egin nai nuke, al izan ezgeroz»¹⁴.

«Orregatik, izkuntzak ez daitezke atzean gelditu; obeagotu, aberastu egin bear dira, itz berriak sortu bear ditu. Eta izkuntza guztien artean, gure euskera kuttuna ez da berexia. Gu ere, bakoitzak al duan eran, gure izkera aberastu, obetu eta indartzen saiatu bear gera. Nik, egia esan, ez dut ongi itz egin eta idazten nere amaren titietan edan duan euskera; urte asko daramazkit etxetik kanpo. Bañan, ala eta guztiz ere, noizean bein eta bakanka GOIZ-ARGI'n, len ZERUKO ARGIA'n bezela, zerbaitxo idazten dut; nere umiekin beti euskeraz itz egiten det; eta euskaldunen bat topos egiten ba det, bai arekin ere euskeraz itz egin»¹⁵.

III. Idazlanak

¹² *Goiz Argi*, "Egiazko euskalduna" (1986).

¹³ "Nere bizitza" eskuizkribuak.

¹⁴ *Goiz Argi*, "Abertzale naiz" (1980).

¹⁵ *Goiz Argi*, "Euskera aberastu" (1980).

Bi epe bereiz daitezke Santiago Ezkerrak idatzitako lanetan. Lehenbizikoa, fraide izan zenekoa. Bigarrena, ordenatik atera ondotik egindakoa.

Lehenbiziko garaikoak dira idatzi zituen hiru liburuxka eta *Zeruko Argia* kaleratu zituen artikulua. Horiekin batera, argitaratu ez ziren beste material batzuk. Ikus ditzagun banan-banan:

a) Liburuxkak:

1. *Migel Goiaingeruari bedratzi-urrena*. Aita Kaputxinoen inprimategia, Iruñea 1956, 20 orrialde. Aralarko done Mikelen aldeko debozioa bultzatzearren egina. Bederatziurrenen egitura du: otoitzak, eskaerak eta egun bakoitzeko gogoetarako esaldi bat.

Zeruko Argia aldizkarian ardura izan zuen garaian, liburuxka honen propaganda sartu zuen egileak behin baino gehiagotan. Honako hau¹⁶:

2. *Meza saildua*. Aranburu inprimategia, Iruñea 1958, 32 orrialde. Meza entzuteko lagungarria. Baztango euskararen ezaugarriak kontuan hartuz idatzitako testua gehi sei kantu.
3. *Bederatzi-urrien beharrezkoenak eta eliz otoitz batzuk*. Itxaropena argitaletxea, Zarautz 1958, 122 orrialde. Euskarazko bederatziurrienak zekartzan libururik inon aurkitzen ez zenez gero, argitalpen honen xedea hutsune hori bat betetzea izan zen. Egileak sarreran dioenez, Jaungoikoaren nahia bakoitzari bere hizkeran hitz egitea da, eta, hortaz, negargarria zen euskarazko libururik ez izateagatik, zenbait apez bederatziurrienak gaztelaniaz egitera beharturik egotea.

Norbert Tauer-i idatzitako gutunetan ikusten ahal den bezala, behin baino gehiagotan ematen dio argitalpen honen berri, bai eta liburu honek jaso zituen iruzkin txalogarriak, besteak beste, Basarrirena *La Voz de España* egunkariko "Atalaya montañera"n, Miguel Angel Astizena *La Gaceta* egunkarian eta Joxe Artetxerena *La hoja del lunes* egunkarian.

Hiru liburu horietaz gain, *Urte guziko homiliak* izeneko bilduma ere prestatu zuen, liburu batean argitaratzeko asmoz. Oraindik gordeta dago Kaputxinoen Iruñeko artxiboan Lizarrustik prestatutako bilduma oso hori. Denera, makinaz idatzitako 415 orrialde dira; honela banatuak:

- Sarrera G. I. Larrañagak, Pingliang-eko gotzainak egin eta sinatua, Hondarribian 1959ko abuztuaren 24an. Larrañagak dio oso baliagarri eta interesgarriak direla material horiek predikuak euskaraz egin nahi dituzten apez gazteentzat, euskal mintzaira kamustua duten apezentzat eta apostolutza lanak euskaraz egin behar dituztenentzat. Eta amaieran honela dio:

¹⁶ *Zeruko Argia*, 1956, 29, 82. orrialdetik hartua.

«Jaungoikoak beza bedeinka Lizarrustiren lan hau euskeraren eta euskaldunen kristautasunaren eta fedearen eusle eta sendogarri izan dedin».

- Ondotik 339. orrialde arte Lizarrustik prestatutako homiliak dira.
- 339-394 orrialdeetan Iraizozko Polikarpok egindako 16 hitzaldi berezi tartekatu zituen.
- 395-415 orrialdeetan, aurkibide zehatza dator.

Nihil obstat Fr. Felipe de Fuenterrabia "censor de la Orden" eta Fr. Florencio de Artabia "ministro provincial" kargudunek 1960ko martxoaren 15ean sinatu zuten. *Imprimatur*, berriz, Juan Ollo Iruñeko elizbarrutiko Bikario Nagusiak urte bereko martxoaren 16an.

Lizarrustik bere sarreran argitzen du erabili zituen Ebanjelioko euskarazko testuak Polikarpo Aita kaputxinoak euskaratuak zirela. Liburuaren eskaintza ere idatzia dago. Honela dio:

«Nils M. Holmer eta Vania Abrahamson Sueziako euskal berri eta euskalzale jator eta guztiz ospetsuei, biotz biotzez adiskidetasun agiritzat eskeintzen diet».

N. Tauer-i idatzi zizkion zenbait gutunetan ikusten da Lizarrusti ilusioz beterik zegoela liburu honen argitalpenarekin. Honela dio horietako batean:

«Bada urte t´erdi liburua prest daukatela (...) bañan zensurako gora-berak dirala, diru kontua dala... atzeratu zait (...) Eztakitt illabete onetan edo otsaillan argitaratuko ote didaten»¹⁷.

Arrazoi hauek edo beste batzuk zirela medio, kontua da Lizarrustik ez zuela argitalpen hori ikusterik izan. Oraindik gehiago, 1961eko ekainaren 30ean –Lizarrusti ordenatik atera eta 17 egun geroago– iritsi zen komentura Iruñeko Gomez argitaletxeko nagusia zen Felipe Gómez Alonso jaunaren gutuna. Bertan dio ezinezkoa ikusten duela liburu hori argitaratzea. Bi arrazoi nagusi ematen dizkio, bata, edizioaren kostua altua izanen zela eta salmenta, berriz, murrizta; bestea, liburuaren edukiarekiko zalantza¹⁸.

b) Artikuluak:

Gorago aipatu dugun bezala, *Zeruko Argia* aldizkari berrituan bere ardurapekoa izan zen "Kristau-ikasbidea" atala. 1954ko urtarrilean 1. zenbakitik hasi eta 1956ko apirilean atera zen 27. zenbakira arte 24 artikulua idatzi zituen "Lizarrusti" izengoitiarekin sinatuak. Bistakoa denez, Jesukristoren biziarekin eta kristautasunarekin zerikusi duten gaiak azaltzen ditu eta horietako batzuk, hala nola, Gurutze Santua egitea, Kredoa, Trinitatearen misterioa..., behin baino gehiagotan tratatzen ditu. Denetan

¹⁷ 1961eko gutuna.

¹⁸ Honela dio gaztelaniazko testuak: «Según información que me han dado (ez du esaten nork eman dion) no parece que el libro corresponda a la corriente, en contenido y desarrollo, a la técnica dominante en obras de esta naturaleza, en las que más que la forma expositiva se busca abundancia de ideas y esquemas en las que pueda escogerse para luego acomodarlas y desarrollarlas libremente».

metodologia bera erabiltzen du: lehenik printzipio baten azalpena, ondoren adibideak, gertaerak, ipuinak eta galde-erantzunak, azaldutako printzipioari indar gehiago emateko.

Atal horretaz aparte, beste zenbait artikulu ere idatzi zituen. "Umeen txokoa" atalean "Aitona" ezizena erabiliz 14 ipuin argitaratu zituen, 1954ko irailaren eta 1957ko azaroaren bitartean¹⁹. Beste batzuk ere idatzi zituen, horietako lau euskararen balorazio eta aldarrikapenaren alde, eta batik bat, Elizak euskaldunei euskaraz egiteko beharra azpimarratuz, bi "Lazkoz", bere hirugarren deiturarekin izenpetuak, bat "Lizarrusti" izenarekin eta beste bat "Baita Inglaterran ere" izenburukoa sinatu gabe, baina N. Tauer-i berea dela aitortzen diona. Azkenik, Joxe Azkarate euskaltzale aniztarraren goraipamenekoa "Idoya" izengoitiarekin sinatua.

Bigarren epekoak dira, hots, kaputxinoen ordenatik atera ondokoak, hiru aldizkari hauetan idatzi zituen artikuluak: *Príncipe de Vianan*, 1974 eta 1981 bitartean, *Goiz Argin*, 1976 eta 1986 bitartean, eta *Guaixen* 2001etik zendu zen arte. Ia beti "Lizarrusti" izenpetuak eta noizbehinka "Santiago Ezkerra". Gai asko ukitzen ditu artikulu horietan, besteak beste, kultura, gizartea, giza-balioak, ohiturak, heziketa, euskara, euskaldunen izaera, Euskal Herria, Nafarroaren euskal izaera, demokrazia, giza-eskubideak, elkartasuna, justizia, askatasuna, indarkeria, ustelkeria, natura, osasuna, elikadura, gosea, etorkinak... Horietako gehienengoa inguruan bere kezka bizia azaltzen du, bai eta pentsaera eta ideologia pertsonala ere.

Bigarren epe honetan "Erdara-euskara hiztegia" prestatu²⁰ eta argitaratu nahian ibili zen, baina lehenago "Urte guziko homiliak" izeneko bildumarekin gertatu zitzaion bezala, asmotan gelditu zen. Ikusten denez, saiatu zen argitaratzeko ahaleginetan, baina, ematen duenez, ez zioten aukerarik eskaini. Hala dio Jose Mari Satrustegiri:

«Antolatuta daukat Erdal-Euskal Iztegi bat. Gutxi gora-bera, seireunen bat orrialde aundi izango ditu. Berreun ta ogei ta amabost orrialde garbian jarrita daukat. Lantegian, tarteka-tarteka egiña det. Saiatu naiz gaur erabiltzen diran erdal itzak ere jartzen, euskera gaurkotzen. Argitaratu nai nuke; ori da nere asmoa. Bañan ez dakit zer irarkoletara jo eta nola argitaratu ere. Nik ez daukat dirurik argitaratzeko. Etxe auek begiratu ditut, bañan iñun ere baietzik ez: Auñamendi, Itxaropena, Ediciones Guipuzcoanas, Leopoldo Zugaza (Durango), Cinsa. Zuk mesede au egin dezakezu, begiratzuz argitaratu lezaken etxeen bat? Ala baldin bada, esaidazu»²¹.

Liburu honetan bere artikulu bilduma zabala eskaini nahi izan dugu. Hautaketa bat egin beharrean aurkitu garenez gero, bilduma honetatik kanpo utzi ditugu azken urteotan Sakanako *Guaixe* aldizkarian argitaratu dituenak, horiek baitira ezagunenak sakandarrentzat. Gainerako guztiak bildu ditugu, salbu *Zeruko Argia* aldizkariko "Kristau-ikasbidean" argitaratu

¹⁹ Ikusten denez, interes handia zuen ipuinekin. Norbert Tauer-i idatzi zizkion gutun frankotan behin eta berriz eskatu zizkion hango ipuinak *Zeruko Argian* argitaratu ahal izateko.

²⁰ Hiztegi horren berri ematen du *Goiz Argin* argitaratutako "Batasunean indarra" (1976) eta "Abertzalea naiz" (1980) artikuluetan, bai eta 1977an N. Tauer-i idatzitako gutunean.

²¹ 1978ko gutuna.

zituenak. Azken hauek oso antzekoak direnez gero, idatzi zituen hogeita lautik bi aukeratu ditugu lekuko gisa. Azkenik, Euskaltzaindiko Azkue bibliotekan aurkitu ditugun Norbert Tauer, Pragako hizkuntzalariari idatzitako gutun guztiak gehitu ditugu.

IV. Transkribatutako artikuluei buruzko oharrak:

Aipatu dugun bezala, Santiago Ezkerraren lehenbiziko idazkiak *Zeruko Argian* 1954an argitaratutakoak dira eta azkenekoak *Guaixen* 2009 arte ateratakoak. 55 urte zeharreko idazki horietan, ordea, ez da bilakaera nabaririk begiztatzen. Euskaltzaindiari dagokion hizkuntza gidaritza aitortzen bazion ere, ez zuen bat egin Akademiak 60ko hamarkadaz geroztik hartutako erabaki garrantzitsuenekin, grafia kontuetan batik bat. Hara zer zioen:

«Ona emen Euskaltzaindiaren lana: Euskaltzaindia izkera garbitu, zuzendu, erraztu, orraztu, indartu, edertu eta gordetzeko antolatua da, eta ez zikindu, zaildu, nastu eta ondatzeko. Euskera batua, bai; baina nolako batasuna? Zer neurri eta bide artu bear dira batasun ori lortzeko? Nork eman bear ditu neurri oiek? Euskaltzaindian arkitzen diran izkeran oituenak edo. Oiengan izan bear da euskerarenganako ardura. (...) Zenbait aldizkari irakurri ditut euskeraz, eta aspergarri izan zaizkit idazkerarengatik. Eta baztar batean gorde ditut geiago irakurri gabe. Ez naute siñestarazten aietan idatzita agertzen diran ainbeste **h** eta **a**-ek. Idazkera oiek euskera ikasi nai dutenei erraztasunak emateko garaietan... Euskerak ba du naiko zailtasun guk geiago zailtzeko»²².

Hortaz, bere garaiko idazlea dugu Lizarrusti eta, gainera, garai hartan gelditu zena, eta, esan bezala, hasieratik amaierara arte idatzi zituen lanetan ez zaio bilakaerarik nabaritzen, grafia kontuetan bereziki. Hori dela eta, liburu honetan ageri diren artikuluen transkribaketetan egilearen testua osorik errespetatu dugu, batik bat *h*-rik gabeko hitz guztiak, hitzen gorputz fonikoak, bustidurak, palatalizazioak, hitz laburtuak, etab.

Hala ere, artikulua guztietan –salbu *Príncipe de Viana* aldizkarian Etxarriko hizkeran argitara emandako “Lan-oporrak Arjentinan” eta “Nere bizitza” eskuizkribuetako “Artaxuriketa” eta “Abere saldoen ohitura” pasarteetan, bai eta Gutunen bilduman ere-, zentzuzko iruditu zaigu egokitzapen bat edo beste egitea. Koherentzia puntu bat aplikatu nahi izan dugu, batik bat egileak berak, irizpide faltagatik, hitz berak forma bat baino gehiagotan idatzi izan dituelako eta frankotan artikulua edota paragrafo berean. Kasu horietan forma bakarrera eta zuzenenera egokitu ditugu denak. Esaterako:

- Datak: 22´an, 22-an, 22.an eta 22an, azkenekora.
- Apostrofoa eta gidoia daramaten hitzak: *Jesukristo´k*, *Jesukristok*; *ba´da*, *bada*; *10´garren*, *10garren*; *Etxarri-n*, *Etxarrin*; *bai-ta*, *baita*, *Euskal-erri*, *Euskalerri...*, *bigarren* formatara.
- Marrak. Aditzetan batik bat: *nekatu-ta*, *nekatuta*; *al-dauka*, *al dauka...*, *bigarrenetara*.

²² Goiz Argi, “Euskera batua” (1979).

- *Ta / eta*. Lehenengoa gehiagotan ageri baldin bada ere, bigarrena ere erabiltzen du maiz eta anitzetan biak artikulatu edo esaldi berean: «*ta edozein leku eta ordu ona da euskeraz idazteko*». Koherentziaren mesedetan bigarren forma aplikatu dugu kasu guztietan: «*eta edozein leku eta ordu ona da euskeraz idazteko*».
- *Y / i*. Biak erabiltzen ditu eta anitzetan hitz berari aplikatuak: *geyago, gehiago; ayendako, aiendako; bayetza, baietza*... Kasu guztietan *i* hobetsi dugu.

Aldiz, izen propio, deitura, hagonimo, toponimo eta herritar izenetan berak erabilitako kasuan kasuko formak errespetatu ditugu, esaterako: *Madrid eta Madril; Lekarotz eta Lekaroz; Naparroa, Naparra eta Naparru; Giputz eta Gipuzkoa, Prantzi eta Frantzi, España, Ballekas, Olanda, japonarra*...

Irakurleak ikusten ahal duen bezala, Santiago Ezkerrak erabiltzen duen euskarari bi oinarri nagusi nabaritzen zaizkio:

Bata, *Zeruko Argian* garai hartan idazten zuten kaputxinoen eragina, eta lexiko aldetik nahiko neologismo zalea. Erabat modu arruntean erabili izan ditu azkenaldi arte gisa honetako hitzak: *akeita* (kafea), *Ats Santu* (Espiritu Santua), *aurdun-mugaketa* (abortoa), *aurdun-mugalari* (abortista), *beso-langile* (eskulangile), *buruñurdun* (kaputxinoa), *enparantza* (plaza), *ingi* (papera), *ingi lodi* (kartoia), *irakorla* (inprimategia), *izkitegi* (alfabetoa), *izparringi* (aldizkaria), *izparringilari* (kazetaria), *jai-aldilari* (turista), *erreakiñ* (tabakoa), *lan-ola* (bulegoa), *laterri* (Estatua), *lepaldun* (erantzule), *neurkin* (metroa), *su-gurdi* (trena), *tele-ikuskiña*, *urrut-ikuskiña* (telebista), *tximist-gurdi* (tranbia), *urrut-ikusgai* (betaurrekoa), *urrutizkin* (telefonoa)...

Bestea, Sakana aldeko eta, batik bat, Etxarri Aranatz bere sorterriko zenbait ezaugarri eta bereziki lexikoa, hala nola: *aillatu, allaatu* (heldu, iritsi), *aidian* (airean: ipurdi aidian ibili), *atari* (ate), *aztapo* (oztopo), *bezin* (bezain), *buxtelo* (buztan motz), *erdoittu* (herdoildu), *erio* (estutasun), *gizeki* (gizaki), *iñeztura*, *iñusturi* (tximista), *larbera* (balar mota bat), *pertza* (animalien janaria egosteko ontzi metalikoa), *porka* (multzoa, mordoa), *samalda* (multzoa, pila), *topos egin* (nahi gabe norbait aurkitu), *triku* (sagarroia), *turruba* (tutua), *txontxolongorri* (txantxangorri), *uds* (ura), *urdilzale* (txerri hiltzaile), *zali* (egurrezko goilara), *zirritu* (zirrikitu), *zotola* (txerri txabola), *zuletu* (zulatu)...

Dena dela, herri hizkeraren defendatzaile sutsua bazen ere, oso gutxitan idatzi zuen hain maite zuen bere sorterriko hizkeran. Ikus daitekeenez, haurtzaro garaiko oroitzapenetako "artazuriketa" eta "abere saldoen ohiturak" deskribatzen dituzten pasarteetan, eta *Príncipe de Viana* aldizkarian argitara emandako "Lan-oporrek Arjentinan" artikuluan soilik.

V. Eskerrak

Andres Urrutia euskaltzainburuari, *Nafarroa Oinez'09* Etxarri Aranazko Andra Mari ikastolan ospatzen denez gero, Santiago Ezkerra Etxarriko euskaltzain urgazle zendu berriaren lanak prestatu eta bere

sorterrian aurkezteko agertu zidan interesagatik. Gema Insausti Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkartzako bulegariari, materialak prestatzen emandako laguntzagatik. Azkue liburutegian aurkitzen diren S. Ezkerraren gutunen berri eman zidan Josune Olabarri bertako langileari. Tarsicio Azcona aita kaputxinoari eta Jose Luis Erdozia euskaltzain urgazle etxarriarrari, eskura jarri dizkidaten zenbait material eta informazioengatik. Azkenik eta bereziki nire esker ona Koro Lopez de Sabando Ezkerra, Santiagoren ilobari, Euskaltzaindiarekiko izan duen begiruneagatik, bere osaba zenaren zenbait material eta informazio gure eskura jarritz.

Andres Iñigo